

דף הרחבות לנושא –

יסודות ומבוא להלכות תפילה (שיעור 2) מצוות קריאת שמע והזכרת יציאת מצרים

יחידה מספר 2

❖ **מקורות נוספים בהם משמע שלפי הירושלמי מצוות קריאת שמע היא "שינון"**

בשיעור הקודם למדנו את המשנה –

משנה מסכת ברכות פרק ג משנה ג

נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין וחיובין בתפלה ובמזוזה ובברכת המזון מדוע נשים פטורות מקריאת שמע? הגמרא מציינת שפטור זה לכאורה מובן מאליה –

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כ עמוד ב

גמרא. קריאת שמע, פשיטא! מצות עשה שהזמן גרמא הוא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות! - מהו דתימא: הואיל ואית בה מלכות שמים - קמשמע לן

אך בירושלמי מובא מקור אחר!

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ב הלכה ג

תנינן נשים ועבדים פטורים מקריאת שמע.... נשים מניין? "ולמדתם אותם את בניכם" – ולא את בנותיכם דרשה זו מוכרת לנו ממקור אחר – בהקשר של פטור נשים מלימוד תורה!

תלמוד ירושלמי מסכת עירובין פרק י הלכה א

נשים מניין? "ולמדתם אתם את בניכם" – ולא בנותיכם, החייב בתורה חייב בתפילין, נשים, שאין חייבות בתורה, אין חייבות בתפילין

לימוד התורה הוקש לתפילין, כשם שעל לימוד תורה נאמר "בניכם", ועל כן הנשים פטורות ממנו, כך הן פטורות מתפילין.

אותו הלימוד שפוטר את הנשים מלימוד תורה, פוטר אותן מקריאת שמע. מכאן עולה שמהות מצוות קריאת שמע היא תלמוד תורה.

בנוסף, ניתן להבין מדוע הירושלמי לא התבסס על היות קריאת שמע מצוות עשה שהזמן גרמא. אמנם יש זמנים מסוימים בהם מוכרחים למצוא את הזמן "לדבר בם", אך עצם מצוות תלמוד תורה היא מצווה החלה בכל זמן ובכל עת.

בלא להיכנס לפרטי הדין, בירושלמי ישנו דיון על היחס בין ברכות וקריאת שמע של שחר ושל הערב. בהקשר זה נאמר הכלל הבא –

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק א הלכה ה

רבי סימון בשם רבי שמואל בר נחמן: "והגית בו יומם ולילה" – שתהא הגיות היום והלילה שוין

יש להשוות את קריאת שמע של השחר ושל הערב, שנאמר "והגית בו יומם ולילה".

"והגית בו יומם ולילה" נאמר ליהושע אודות כל התורה כולה, ולא ביחס לקריאת שמע. פסוק זה יכול להוות מקור להלכות קריאת שמע רק אם נאמר שמהות מצוות קריאת שמע היא לימוד התורה.

❖ **האם בהכרח יש לקרוא פרשה שחיובה מן התורה לפני פרשה שחיובה מדרבנן?**

במשנה רבי יהושע בן קרחה מנמק מדוע קדמה פרשתשמע לפרשתוהיה אם שמוע. הפרי חדש מוכיח מעצם הברור שקריאת שתי הפרשיות היא דאורייתא, שהרי אילו האחת הייתה דאורייתא והשניה איננה, ודאי שהיינו מקיימים את החובה מדאורייתא קודם!

שו"ת שאגת אריה (ישנות) סימן ב

הביא ראייה: דאם איתא דפרשה אחת לבד הוי מהתורה, אסכן מאי קאמר רבי יהושע בן קרחה "למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע", הא שמע הוי מהתורה, להכי קדמה! אלא על כרחך דגם ויהיה אם שמוע הוי מהתורה ... ואין זה ראייה, דאף על גב ד'והיה אם שמוע' אינה מהתורה, שפיר קמיבעיא ליה למה קדמה לה פרשת שמע, אף על פי שהיא מהתורה, דאין טעם הקדימה תלויה בהא מפני שהיא מהתורה

השאגת אריה מוכיח את הדברים מסוגיה אחרת במסכת ברכות –

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נא עמוד ב

תנו רבנן, דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה: בית שמאי אומרים, מברך על היום ואחר כך מברך על היין, שהיום גורם ליין שיבא וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא; ובית הלל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על היום, שהיין גורם לקדושה שתאמר. דבר אחר: ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה. תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם. והלכה כדברי בית הלל

מה לברך קודם בקידוש – "בורא פרי הגפן", או את ברכת "מקדש השבת/ישראל והזמנים"?

בית שמאי סוברים שיברך קודם "מקדש השבת", שהרי לולא השבת לא היינו עושים קידוש על היין!

בית הלל אומרים שתי סיבות מדוע להקדים את ברכת היין – א. בלי היין, אין קידוש, אין הצדקה לומר את ברכת קדושת היום. ב. יין תדיר.

מדוע התנאים לא העלו את השיקול הפשוט יותר – ברכת הקידוש היא מדאורייתא, ואילו חובת ברכתה על היין היא מדרבנן! מה גם שבית הלל, שהלכה כמותם, פוסקים להקדים את ברכת היין, מדרבנן, לפני ברכת הקידוש, שחובתה מן התורה!

שו"ת שאגת אריה (ישנות) סימן ב

הא קידוש היום הוי מהתורה ... ואפילו הכי ברכת היין, דרבנן, קדמה לברכת היום של תורה לבית הלל. ואפילו בית שמאילא קאמרו דברכת היום קודם אלא משום דהיום גורם ליין שיבא וכבר קידש היום ועדיין יין לא בא, אבל מטעמא דקידוש היום הוי מהתורה וברכת היין דרבנן לא קאמרי!

מכאן מוכח שאין הכרח שאמירה שחובתה מן התורה קודמת לאמירה שחובתה מדרבנן.

הנודע ביהודה, בחידושו על הש"ס, מקשה את הקושיה ומתרץ. תירוצו מזכיר דיון [ביחידה 29 בהלכות שבת](#) –

צל"ח מסכת ברכות דף נא עמוד ב

מה שהוא דאורייתא מקרי מקודש נגד מה שהוא מדרבנן, וא"כ אם היין יש לו מעלת תדיר, נגד זה יש לקידוש מעלת מקודש, אמנם ידי חובת קידוש דאורייתא כבר יצאו בתפלה של ערבית, וא"כ שפיר קאמרי בית הלל בתרי טעמי דידהו.

ולפי זה יצא לנו דבר חדש, שנשים שאין דרכם להתפלל ערבית, ובקידוש היום הן חייבות דבר תורה, אם האשה מקדשת לעצמה גם בית הלל מודו שתברך על היום ואחר כך תברך על היין, כדברי בית שמאי

ביחידה 29 הבאנו שאלה של הדגול מרבבה (הלא הוא הנודע ביהודה והצל"ח!) – אם איש התפלל ערבית, וכבר יצא ידי חובת "זכור" מדאורייתא, האם הוא יכול להוציא את אשתו, שטרם יצאה ידי חובת קידוש מדאורייתא, ידי חובה?

עיינ שם בתירוצים לקושיה זו.

בהקשר שלנו, הצל"ח אומר שמכיוון שבדרך כלל מצוות קידוש התקיימה כבר באופן אחר, ממילא גם ברכת קידוש על היין היא מדרבנן בלבד. לכן בית הלל ובית שמאי מסכימים ששתי הברכות הן ברמת חיוב זהה. ברם, אישה שלא התפללה ערבית ולא יצאה ידי חובת "זכור" מן התורה, אכן תקדש ותברך "מקדש השבת" לפני שתברך על היין!

הפרי חדש אומר שאם יש שתי אמירות, חובת אמירת האחת מדאורייתא וחובת אמירת השנייה היא מדרבנן, בהכרח נקדים את הדאורייתא לדרבנן.

השאגת אריה דוחה את דבריו, ואומר שמוכח מהמשנה והגמרא במסכת ברכות שהשיקול שחיוב ברכה אחת מן התורה והשני אינו איננו שיקול רלוונטי.

מדברי הצ"ח יוצאת דחיה לדברי השאגת אריה. הוא מניח כפרי חדש כמובן מאליו, ואומר שאכן אם הברכות היו ברמות חיוב שונות, אכן יש להקדים את הברכה שחיובה מן התורה. מכיוון שבדרך כלל רמת חיוב הברכות הללו הוא דרבנן, בית הלל ובית שמאי מעלים שיקולים אחרים להסביר מדוע להקדים את האחת מפני רעותה.

❖ ביאור הרמב"ן כיצד שינוי זה התיישם בשונו מגלות בבל

הרמב"ן מבאר שמטרת ציווי התורה "החודש הזה לכם ראש חדשים" היא להזכיר לנו בכל חודש מחדש את נס יציאת מצרים. לכן התורה תמיד מתייחסת לחודשים לפי מספרם, ולא לפי שם. מדוע, אם כן, חז"ל משתמשים בשמות חודשים? לרמב"ן תשובה מפתיעה –

רמב"ן שמות פרק יב פסוק ב

וטעם החדש הזה לכם ראש חדשים, שימנו אותו ישראל חדש הראשון, וממנו ימנו כל החדשים – שני, ושלישי, עד תשלום השנה בשנים עשר חדש – כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול, כי בכל עת שנזכיר החדשים יהיה הנס נזכר, ועל כן אין לחדשים שם בתורה, אלא יאמר בחדש השלישי (להלן יט א), ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן (במדבר י יא), ובחדש השביעי באחד לחודש וגוי' (שם כט א), וכן כלם:

וכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת ושני בשבת, כאשר אפרש (להלן כ ח), כך הזכירה ביציאת מצרים במנותינו החדש הראשון והחדש השני והשלישי לגאולתינו, שאין המנין הזה לשנה, שהרי תחלת שנותינו מתשרי, דכתיב (להלן לד כב) וחג האסיף תקופת השנה, וכתיב (שם כג טז) בצאת השנה, אם כן כשנקרא לחדש ניסן ראשון ולתשרי שביעי, פתרונו ראשון לגאולה ושביעי אליה. וזה טעם ראשון הוא לכם, שאיננו ראשון בשנה, אבל הוא ראשון לכם, שנקרא לו לזכרון גאולתינו:

וכבר הזכירו רבותינו זה הענין, ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל (ירושלמי ר"ה א ב, ב"ר מח ט), כי מתחלה לא היו להם שמות אצלנו, והסבה בזה, כי מתחלה היה מניינם זכר ליציאת מצרים, אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב (ירמיה טז יד - טו) ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון, חזרנו לקרא החדשים בשם שנקראים בארץ בבל, להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו השם יתברך. כי אלה השמות – ניסן, אייר וזולתם – שמות פרסיים, ולא ימצא רק בספרי נביאי בבל (זכריה א ז, עזרא ו טו, נחמיה א א) ובמגילת אסתר (ג ז). ולכן אמר הכתוב "בחדש הראשון הוא חדש ניסן", כמו הפיל פור הוא הגורל (שם). ועוד היום הגוים בארצות פרס ומדי כך הם קוראים אותם ניסן ותשרי וכלם כמונו. והנה נזכיר בחדשים הגאולה השנית כאשר עשינו עד הנה בראשונה

הרמב"ן אומר שכשם שאחרי גאולת מצרים מנו את החודשים לפי זמן הגאולה, כך אחרי שיבת ציון מגלות בבל, פרס ומדי, החלו למנות את החודשים בשמותיהם הבבליים והפרסיים, בכדי להזכיר שהקב"ה העלה אותנו משם.

(מעניין לחשוב אם אחרי הורדת מסך הברזל יש עניין לשמר את השמות הרוסיים, אם אחרי קיבוץ גלויות בימינו יש עניין לשמר את היידיש, וכן על זה הדרך).